

Läroböcker i samhällskunskap

Hur mycket propaganda skrivs medvetet in i läroböcker i historia och samhällskunskap? Dr Ake Thulstrup kommer med några synpunkter på frågan.

Han har granskat ett urval av de mest använda läroböckerna. En är t ex så USA-fientlig, att det måste vara mycket svårt att med den som grund undervisa om hur verkligheten varit. I samma bok saknas alldeles namnet De Gaulle! Mest färgade förefaller illustrationerna vara. Man undrar, skriver Thulstrup, om läroboksförfattarna själva, och granskarna, tagit del av bilder och underskrifter.

De läroböcker i samhällskunskap som används i svenska skolor är många, och det är omöjligt att säga någonting sammanfattande om dem. Jag är så mycket mindre i stånd till det som jag inte har gjort någon total genomgång. Ämnet är över huvud taget alldeles för stort för att kunna översiktligt behandlas i en tidskriftsartikel.

Efterföljande anteckningar innehåller kritik mot endast tre i dag i våra skolor använda läroböcker i samhällskunskap, nämligen

Björkblom, Altersten, Hanselid & Liljeqvist, *Världen, Sverige och vi*. Samhällskunskap Gy. HSE 3. 2:a uppl. 1972.

Dannert-Lendin-Petrén, *Historia*, 1 H & 2 H. 1970.

Lars Hildingson & Lennart Husén, *Historia I & II*. 1970 & 1971.

Som redan av denna förteckning framgår är det inte fråga endast om tre böcker utan om tre serier av böcker. Då jag i det följande citerar vissa uttalanden i dessa »läromedel», hänvisar jag i princip endast till serierna, inte till de enskilda volymerna.

Min kritik mot de tre nämnda läromedlen innehåller, som läsaren snart finner, inga sammanfattande omdömen om någon viss bok eller serie av böcker. Jag inskränker mig till att göra invändningar mot uttalanden som synes mig innebära kränkningar av elementära rättvisekrav. På åtskilliga ställen har olika partiers och staters insatser framställts på sådant sätt, att dessa insatsers verkliga värde har undanskymts.

Vad är demokrati?

Björkblom & Co:s lärobok är ett synnerligen omfattande opus, och min kritik riktar sig endast mot den volym i kollektionen som bär titeln »Grundbok 3:1». Jag skall fösyssla endast med en mindre del av denna bok, nämligen den där återgivna diskussionen om demokratibegreppet. Under rubriken »Demokrati och diktatur. Vad är demokrati?» läser vi, att ordet »demokrati» är »positivt laddat»:

»De flesta regimer vill därför göra gällande, att den statsform som råder i deras land är demokratisk i en eller annan mening. Det är således tydligt, att det inte existerar en av alla accepterad klar definition på begreppet demokrati.»

»Demokrati» betyder »folkvalde», heter det därefter:

»Med folkvalde menar vi i de västerländska staterna vanligen, att majoritetens vilja skall vara avgörande vid beslut. Rösträtten skall vara allmän, varje röst skall väga lika tungt och röstavgivningen skall vara hemlig. Likhet inför lagen måste råda och ett stort antal personliga fri- och rättigheter skall finnas. Förutsättningar för demokrati är bl a yttrande- och tryckfrihet samt rätt att bilda politiska partier. Där majoritetens vilja inte faller utslaget och där de här antydda fri- och rättigheterna inte finns eller är undertryckta, råder enligt dessa synsätt *diktatur*.

I Östeuropas kommunistländer har man en annan syn på demokratin. Man är visserligen överens om att demokrati betyder folkvalde, men sedan är i stort sett enigheten slut. Den *borgerliga*, dvs västerländska, demokratin innebär för dem som omfattar den kommunistiska ideologin egentligen bara, att en härskande klass förtrycker övriga klasser. Denna

demokrati betyder med andra ord — alla dess fri- och rättigheter till trots — ingenting annat än den härskande klassens *diktatur* över andra klasser. Endast den *socialistiska demokratin* är i egentlig mening demokratisk. Den socialistiska demokratin är visserligen också ett slags diktatur, men det är här fråga om folkets, dvs de arbetandes, diktatur. Klasstyrelsen och därmed den socialistiska demokratin skall emellertid så småningom försvinna — det *klasslösa samhället* blir verklighet.

Också enpartistaterna bland *u-länderna* betecknar sig vanligen som demokratier. — — — Begreppet demokrati har inte samma innebörd i alla stater i Västeuropa. Och även i Östeuropa möter man varierande synsätt. Var finner man då den 'sanna' demokratin? Många anser, att frågan om vad 'sann demokrati' innebär inte kan generellt besvaras. Begreppet kan ges olika innebörd — ingen definition är riktigare än den andra. Det enda väsentliga är att veta vilken mening ordet har hos en viss politisk riktning, författare eller politiker.

Andra menar, att detta är ett otillfredsställande resonemang. I klarhetens intresse bör begreppet ges en alldeles bestämd innebörd . . . »

Jag ber att få ansluta mig till den meningsriktning som karakteriseras med de sista orden. Jag kan omöjligt finna det riktigt, att vår skolorngdom inte skall få lära känna skillnaden emellan demokrati och diktatur. Den är grundläggande och utgör en del av vårt antika arv. Romarna hade visserligen under klassisk tid inte ordet demokrati; men de i grekiskan väl förfarna bildade romarna skulle mycket väl ha förstått — och gillat — den i modernt västerländskt betraktelsesätt viktiga antitesen diktatur—demokrati.

När nu hrr Björkblom & Co försöker resonera bort denna motsättning och skriver, att termen demokrati uppfattas på olika sätt, öppnar de alla dörrar för totalitär diktaturpropaganda. Med sitt resonemang jämnar de vägen inte bara för en marxistiskt socialistisk regim utan också för en nationalsocialistisk.

Professor Alf Ross har uppställt en definition av begreppet demokrati vars första punkt lyder: »Respekt för människan kontra förakt för människan.» Menar hrr Björkblom & Co att även de av Ross använda termerna kan tolkas hur som helst? När vi t ex i tidningarna läser, att flera av de nya afrikanska negerstaterna har infört synnerligen hårda straff för ertappade tjuvar — först öronens avskärande, därefter döden, ofta i form av grov misshandel, verkställd inför en stor allmänhet, som ett slags folknöje — skall vi då säga, att detta mycket väl kan sägas vittna om respekt för människan och kallas ett med demokrati förenligt tillvägagångssätt — det beror bara på hur man ser det? I Sovjetunionen har under senare år politiskt oppositionella spärrats in på mentalsjukhus, i de nya afrikanska negerstaterna har de i stor omfattning helt enkelt dödats — liksom tjuvarna i Nigeria. Om dessa förfaringssätt skall kallas humana eller ej kan inte avgöras, ty någon allmängiltig definition av begreppet humanitet finns ej. Eller hur, hrr Björkblom, Altersten, Hanselid och Liljeqvist?

De fyra författarna avslutar sin framställning av demokratins innebörd med att utförligt referera tankegången i den kana-

densiske marxisten C M Macphersons opus »The real world of Democracy» och där- efter redogöra för Herbert Marcuses förkunnelse. Var och en av dessa skribenter får två effektiva textsidor — och de får därtill sista ordet i den debatt om demokratin som Björkblom & Co bjuder på.

Vi skall inte ta avstånd från den tolkning av demokratibegreppet som påbjuds i öststaterna. Vi skall ligga lågt, inte ta ställning emot den intensiva östpropagandan, emot den marxistiska diktaturen. Så instrueras vår ungdom. Förklaringen är säkert inte alls att Björkblom och hans kolleger är vänsterradikaler utan blott att många människor — tyvärr också många i inflytelserika ställningar — känner en obetvinglig lust att anpassa sig efter dagens mod, att höja det vätade fingret och fråga: Vad blåser det för vind i dag? För oss äldre ligger det oerhört nära att i minnet återkalla 1930-talets Hitler-propaganda och dess oförnekliga verkningar i vårt land.

Förgyllning av socialdemokratin

Att opartiskt skildra de senaste decenniernas svenska och allmänna historia är mycket svårt. En strävan till rättvisa finns uppenbart som regel, men mödornas resultat är inte alltid helt lyckat. De i dag använda läroböcker i samhällskunskap (historia) som enligt min mening bäst motsvarar objektivitetskravet är Folke Lindberg & Wilhelm Tham, »Nya tidens historia från 1700-talets mitt» (1956) och Tham-Kumlien-Lindberg, »Folkens historia 2.2» (1968).

Flera läroboksförfattare har fallit för frestelsen att skildra det förgångna i belysning av dagens situation. De har t ex låtit den svenska socialdemokratins sedan fyra årtionden dominerande ställning kasta sin slagskugga över ytterligare fyra årtionden. Det socialdemokratiska partiets bildande 1889 omtalas som en viktig händelse, trots att partiet på det stadiet var helt obetydligt och utomparlamentariskt. Ett mandat i andra kammaren fick det socialdemokratiska partiet först sedan Liberala valmansföreningen i Stockholm 1896 hade uppfört en socialdemokrat (Hjalmar Branting) på sin vallista.

Dannert-Lendin-Petréns lärobok framkallar intrycket att den på 1890-talet startade rösträttsrörelsen var en angelägenhet speciellt för socialdemokraterna. Rösträttsrörelsen stod emellertid under liberal ledning, och liberala samlingspartiet bildades under 1900 års riksdag som »rösträttsparti». Som bekant löstes rösträttsfrågan — i första omgången, dvs för tio år framåt — av högerregeringen Lindman 1907—9, ett förhållande som Dannert-Lendin-Petrén fö inte förtiger.

Att läroböcker i modern historia skall nämna vilka partier som har äran av den eller den reformen kan anses vara en riktig princip. Därför borde Dannert-Lendin-Petrén ha nämnt, att 1913 års beslut om allmän pensionsförsäkring (folkpensionsreformen) genomfördes helt utan partipolitiska motsättningar. De meningsskiften som faktiskt förekom gällde försäkrings-tekniska detaljer.

Kategoriskt måste jag underkänna vad

de tre författarna skriver om försvarsfrågans lösning 1914. Händelseutvecklingen efter bondetåget och regeringsskiftet i februari 1914 skildras så här:

»Det inträffade väckte hos liberaler och socialdemokrater en våldsam förbittring. De menade att kungen var skyldig att rätta sig efter en regering som hade riksdagens stöd. En allvarlig politisk kris inträdde. Strax därefter bröt emellertid första världskriget ut. Då enades partierna om att avsevärt stärka det svenska försvaret.»

Den enighet som kom till stånd bestod i att liberalerna under Karl Staaffs ledning gav upp sin, i någon mån från den militära sakkunskapens önskemål avvikande, egna linje för försvarets stärkande. Staaff kunde inte ta ansvaret för en fortsatt tvist om bagateller, när världen stod i brand. Men socialdemokraterna intog en helt annan hållning. Mot särskilda utskottets av höger och liberaler dikterade utlåtande, vilket innebar ett tillstyrkande av regeringen Hammarskjölds nya härordningsförslag, reserverade sig Branting, Thorsson, Rydén m fl, och när utlåtandet den 12 september debatterades i riksdagen kritiserade de detta mycket hårt. Det socialdemokratiska partiet verkade för en minskning av försvarsbördorna, och världskrigets utbrott förändrade inte synbart dess hållning. Under de ordinarie andrakammarvalen i september 1914 vann socialdemokraterna många mandat från liberalerna — blev därmed andra kammarens största parti — och det är troligt att deras nedrustarhållning därvid medverkade mycket starkt.

Stark anti-USA-tendens

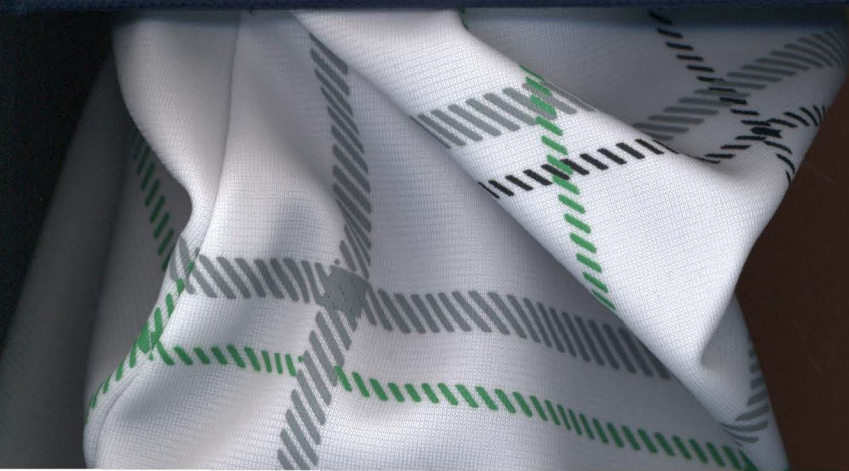
Hildingsons och Huséns läroböcker för grundskolans högstadium har förtjänster och har dessutom granskats av kompetenta personer. Jag skall emellertid tillåta mig att inlägga en reservation mot den emot USA och dess folk skarpt ogillande ton som präglar verket. Mindre framträdande men dock fullt skönjbar är tendensen att tona ner övergrepp begångna av ryska kommunister.

Jag tar det senare, mindre accentuerade förhållandet först. På tal om bolsjevikernas maktövertagande 1917 sägs visserligen att under den närmaste tiden därefter »åtskilliga avrättningar förekom», men läsaren får inget begrepp om att terrorn var det vapen varmed Lenin konsoliderade sin vunna makt. Mordet på tsaren, tsaritsan och deras fem barn nämns över huvud taget inte. Skolungdomarna borde få veta, vad Tjekan var för någonting. Vidare borde det klart utsägas, att Lenin är skaparen av det på ett politiskt parti byggda envælde som senare i skilda former har efterbildats — av bl a Mussolini och Hitler. Ordet »diktatur» nämns inte ens i Hildingson-Huséns framställning av bolsjevikregimens grundande. Man får av deras bok intrycket att skräckvälde och diktatur är politiska hjälpmedel som först på Stalins tid uppfanns och tillämpades.

Den USA-fientliga hållningen röjer sig i Hildingson-Huséns böcker framförallt i framhållandet av fattigdom och brutalitet som typiska kännetecken för nordamerikanskt samhällsliv. Jag har inte räknat efter i hur många olika sammanhang förfat-

tarna återkommer till det sociala elände, som, om man får tro dem, av gammalt kännetecknar Förenta Staterna. Detta är ju helt absurt. Vällustigt dröjer de vid det nordamerikanska neger-slaveriet — men de nämner inte, att slaveriet ända in i vår tid i stor omfattning har existerat i arab- och negersamhällen. Att det finns och alltid har funnits åtskilliga brutala människor inom ett så stort folk som Förenta Stater- nas är inte förvånande; men Hildingson & Huséns starka framhävande därav chockerar i en bok som har så litet att berätta om de av regeringen själv iscensatta former av brutalitet, som under mer än ett halvsekel har förekommit inom den andra supermakten.

USA:s väldiga insats som leverantör av vapen, fordon, livsmedel etc under det andra världskriget till Sovjetunionen och de andra allierade nämns inte med ett enda ord av Hildingson-Husén. I verkligheten hade väsentligen USA motoriserat den Röda armé som 1945 bröt in i Tyskland. USA:s nästan fyraåriga, oerhört påfrestande kraftmätning med Japan 1941—45 sammanfattas i dessa ord: »I kriget i Stilla havet drevs Japan tillbaka. I krigets slutskede fällde amerikanerna två *atombomber*, de första och hittills enda som använts i krig, över de japanska städerna *Hiroshima* och *Nagasaki*. Sovjetunionen förklarade krig mot Japan. I augusti 1945 måste japanerna kapitulera.» Den viktigaste orsaken till att japanerna kapitulerade var att deras flotta låg på havets botten. Sitt dräpslag mottog den under slaget i Leytebukten i oktober 1944 — världs-

historiens största sjöslag. När jag gick i skolan brukade man få hålla reda på händelser av den valören.

Förbigåendet av alla nordamerikanska insatser når sin höjdpunkt i det märkliga förhållandet att Marshall-hjälpen över huvud taget inte nämns.

På tal om remarkabla utelämnanden kan det vara värt att nämna, att Charles de Gaulle över huvud taget inte har fått komma med i Hildingson-Huséns läroböcker. Anses han kanske inte tillhöra världshistorien?

Illustratörer som opinionsbildare

Det är mycket viktigt, hur läroböcker illustreras. På ungdomar gör bilden ofta ett djupare intryck än texten. Om vi närmare granskar illustreringen av de läroböcker, som här har förts på tal, finner vi att bildvalet och särskilt bildunderskrifterna i hög grad skärper de tendenser, som skymtar i texten.

Dannert-Lendin-Petréns böcker innehåller så många och så demagogiskt arrangerade bilder av svensk fattigdom under 1800-talet och början av 1900-talet, att urvalet skulle passa förträffligt i en kommunistpamflett. Stundom arrangeras bilder av fattiga och rika i omedelbar närhet, tydligen för att framkalla kontrastverkan. Men det händer att resultatet i stället blir löjväckande. I en av Dannert-Lendin-Petréns böcker har ett helt uppslag ägnats åt en bild av »sällskaplig samvaro i en storföretagares hem» (efter målning från 1876) och i kontrast däremot en teckning av Anders Forsberg från 1902 som visar

en välgörenhetsdam besökande en slumbostad. »Storföretagaren» och hans gäster sitter vid ett bord. »Lägg märke till personernas klädsel, hur de har grupperat sig och vad de sysslar med!» uppmanar oss den andfådde bildunderskriftförfattaren. Ja, vad sysslar storföretagaren och hans medbrottslingar med? *D e s p e l a r k o r t*, troligen whist. Tänka sig! Att de inte skäms!

Hildingson-Huséns böcker är illustrerade på ett synnerligen partiskt sätt. Finlands inbördeskrig illustreras med två bilder. Den övre visar »arkebusering av röda», den nedre kämpar som har »dött av vanvård» i Tammerfors — varför även denna scen uppenbart skall skrivas på de vitas skuldkonto. Men naturligtvis ingen bild som ens ger en antydning om de rödas våldsdåd.

Hitler-regimens ogärningar belyses av ett stort antal bilder. Inte en enda bild berättar något om sovjetiska straffläger, deportationer, avrättningar. Den stora tvångskollektiviseringen 1928—32, alltså upphävandet av böndernas äganderätt till sin jord, illustreras med ett foto som visar hur ett dokument överlämnas till några jordbrukare av asiatisk typ. Underskriften lyder: »Jorden åt dem som brukar den! Nu skall fattigbönderna bestämma över det forna storgodsets jord!»

Dessa bilder och bildunderskrifter — liksom även andra sådana, som jag skulle kunna redovisa — är så absurda, att man måste ställa frågan om författarna — och granskarna! — över huvud taget tog del av bilder och underskrifter, innan boken

trycktes. Om svaret blir nej, nödgas man dra slutsatsen, att på några av våra bokförlag ett slags vänsterradikala celler har bildats, vilkas medlemmar som (bild)redaktörer driver sin egen, helt oberoende propaganda.

Sammanfattning

Sedan många år är vi vana vid att genom våra etermedier (Radio/TV) dagligen mottaga marxistiska och pro-kommunistiska budskap i skilda former. Är det meningen att också skolorna successivt skall förvandlas till härdar för politisk propaganda? Viljan finns helt säkert, men för att avsikten skall kunna förverkligas krävs lämpliga »läromedel». Jag har i denna artikel angivit oegentligheter i några nu använda läroböcker i samhällskunskap, som pekar fram mot en för marxistisk indoktrinering utnyttjad skola.

När vi bekämpar sådana tendenser är det kanske otaktiskt att kräva »objektivitet». Som regel fäster jag inte något avseende vid vad Herbert Marcuse och hans lärjunge Göran Palm skriver; men man kan inte förneka, att de har lyckats i många svenskers ögon smutsa ner det ifrågavarande ordet. Låt oss i stället, som jag

själv gör i början av min artikel, tala om »elementära rättvisekrav»! Dessa krav kränks nämligen, när t ex hrr Björkblom & Co implicite gör gällande, att man inte kan avgöra vad som är mest demokratiskt: att medborgarna får behålla sina yrkesorganisationer, politiska partier, tidningar etc eller att en allsmäktig regering rensar bort allt detta och påtvingar medborgarna sin vilja i alla detaljer. Detta är helt enkelt inte sant. Det finns också skarpare uttryck för sådana brott mot elementär etik.

Huséns & Hildingsons synnerligen partiska framhävande av brutala drag i Föränta Staternas historia och ignorering av den vida större sovjetiska brutaliteten — i förening med ett uppenbart avsiktligt förtigande av den förra republikens gigantiska insatser för vår världs frihet — utgör enligt min mening likaledes exempel på att elementära rättvisekrav kränks.

Jag menar därför, att vi i kampen mot de företeelser, som här har påtalats, i första hand skall ställa frågan: hur förhåller sig den och den läroboksförfattaren till de elementära rättvisekraven? Tror han själv på vad han skriver? Talar han med andra ord sanning?